

mgr Katarzyna Ćwik

Absolwentka Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie

Doktorantka Katedry Kryminalistyki i Medycyny Sądowej

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

katarzyna.cwik1992@wp.pl

Eliminacyjna Baza Danych DNA – szansa czy zagrożenie? Przegląd funkcjonowania baz eliminacyjnych na przykładzie wybranych państw

Streszczenie

Jednym z podstawowych zapisów argumentujących zasadność funkcjonowania eliminacyjnych Baz Danych DNA jest 20. rekomendacja ENFSI (Europejskiej Sieci Instytutów Nauk Sądowych) zawarta w dokumencie pt. „DNA Database management review and recommendations”, opracowanym przez Grupę Roboczą ENFSI ds. DNA, która stanowi wprost, iż każda Baza Danych DNA powinna posiadać eliminacyjną bazę lub bazy danych DNA zawierającą profile i dane osób, które mogły spowodować tzw. krzyżową kontaminację (ang. *cross contamination*) badanych śladów. Celem niniejszego artykułu jest zobrazowanie istoty funkcjonowania eliminacyjnych Baz Danych DNA na przykładzie wybranych państw, ze szczególnym uwzględnieniem m.in.: zastosowanego rozwiązania systemowego, katalogu osób podlegających rejestracji, podstawy prawnej funkcjonowania oraz liczby wykrytych kontaminacji materiału badawczego, dzięki dokonaniu sprawdzeń w przedmiotowej bazie. Jako wynik przeprowadzenia kwerendy bibliograficznej, analizy materiałów źródłowych i procedur zagranicznych autorka przedstawia rozwiązania systemowe oraz założenia funkcjonowania wybranych eliminacyjnych Baz Danych DNA na świecie, zwracając jednocześnie uwagę na to, jak ważnym narzędziem są one w procesie wykrywania sprawców przestępstw oraz jakie szanse i zagrożenia pociąga za sobą ich zaimplementowanie.

Słowa kluczowe: kontaminacja, eliminacyjna Baza Danych DNA, genetyka sądowa, materiał dowodowy, legislacja

Wstęp

Problematyka tworzenia i funkcjonowania kryminalistycznych baz danych z powodu swojej złożoności od dawna wywołuje wzmożone dyskusje zarówno pośród teoretyków kryminalistyki, analizujących ich tworzenie i implementację, jak i praktyków, którzy na co dzień zajmują się ich obsługą. Wzmianki na temat rejestracji w pierwszych quasi-bazach kryminalistycznych pojawiały się już w starożytności i średniowieczu, jak również w okresie od XVII do XIX wieku, gdzie m.in. sporządzano tzw. smolne księgi lub tworzone prototypy systemów antropometrycznych oraz registratur, pomysłu takich pionierów, jak Alphonse Bertillon czy Francis Galton (Thorwald, 2009). Już wtedy idea, jaka przyświecała tworzeniu zbiorów kryminalistycznych, była, zdawać by się mogło, prozaiczna – typowanie i wykrywanie

faktycznych sprawców przestępstw. Do dzisiaj nic się w tym względzie nie zmieniło.

Kryminalistyczna Baza Danych DNA będąca źródłem informacji o charakterze pozaprocesowym stanowi nieocenione narzędzie wspomagające pracę zarówno policji, jak i innych organów ścigania. Służy nie tylko wykrywaniu sprawców przestępstw czy wskazywaniu związków danej osoby z wcześniej popełnianymi przestępstwami, ale również umożliwia identyfikację osób o nieznanym tożsamości lub próbujących ją ukryć, NN zwłok, osób poszukiwanych przez organy ścigania oraz osób poszukiwanych, które zostały uznane za zaginione. Obecnie w krajowej Bazie Danych DNA rejestrowane są profile genetyczne pochodzące od NN śladów, NN zwłok, osób o nieznanym (nieustalonej) tożsamości, podejrzanych, nieletnich, osób zaginionych, a od niedawna – członków rodzin osób zaginionych, których rejestracja

spowodowała widoczny wzrost identyfikacji NN zwłok, których profile genetyczne zarejestrowano w bazie. Ponadto gromadzone są również profile genetyczne uzyskane podczas badań śladów kryminalistycznych zabezpieczonych na miejscu przestępstwa, zwłaszcza gdy ich pochodzenia nie można przypisać konkretnej osobie. Ścisłe określone uregulowania prawne oraz procedury systemu zarządzania jakością sprawiły, iż na co dzień typowanie sprawców przy wykorzystaniu Bazy Danych DNA pozwala przyspieszyć proces wykrywczy i w znacznym stopniu przyczynia się do lepszej realizacji zasady ekonomiki postępowania karnego.

Jak już wspomniano, katalogowanie i zautomatyzowane wyszukiwanie jednostkowych informacji w kryminalistycznych zbiorach danych oraz przesyłanie ich drogami krajowymi i międzynarodowymi służą współpracy organów ścigania w zakresie typowania sprawców przestępstw, ale jednocześnie staje się to ryzykowne dla jednostki, której dane mają być przetwarzane, zwłaszcza w kontekście tworzenia i funkcjonowania eliminacyjnych Baz Danych DNA. W tym obszarze szczególnie ważnym aspektem stało się gromadzenie i przetwarzanie danych o profilach genetycznych nie tylko osób mających konflikt z prawem, ale również personelu jednostek zajmujących się wykonywaniem badań kryminalistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem osób, które potencjalnie mogły mieć kontakt z materiałem badawczym – począwszy od etapu oględzin miejsca zdarzenia poprzez przeprowadzenie badań kryminalistycznych i wydanie na ich podstawie ekspertyzy kryminalistycznej.

Niniejszy artykuł traktuje o istocie funkcjonowania eliminacyjnych Baz Danych DNA na przykładzie wybranych państw (zrzeszonych i niezrzeszonych w ENFSI), ze szczególnym uwzględnieniem m.in.: zastosowanego rozwiązania systemowego, katalogu osób podlegających rejestracji, podstawy prawnej oraz liczby wykrytych kontaminacji materiału badawczego. Podkreślenia wymaga fakt, iż niniejszy artykuł nie stanowi kompleksowego ujęcia złożonej problematyki roli i sposobów implementacji eliminacyjnych Baz Danych DNA, lecz jest jedynie syntetycznym przedstawieniem fragmentu wyników przeprowadzonej kwerendy, analizy materiałów źródłowych i procedur zagranicznych w ramach badań własnych na potrzeby przygotowania pracy kwalifikacyjnej (Ćwik, 2016).

Eliminacyjna Baza Danych DNA – zagadnienia wstępne

Aktualnie kwestią nierozwiewalnie związaną z funkcjonowaniem kryminalistycznych baz danych DNA jest ich quasi-narzędzie wspomagające – eliminacyjna Baza Danych DNA, stanowiąca nieocenioną pomoc w oznaczaniu źródeł kontaminacji materiału badawczego oraz znacznie przyspieszająca proces wykrywczy sprawcy (Branicki i in., 2008).

Omówienie istoty i zasad funkcjonowania eliminacyjnych Baz Danych DNA *sensu largo* należy rozpocząć od wskazania jednego z głównych zapisów argumentujących zasadność ich utworzenia, a mianowicie 20. rekomendacji ENFSI zawartej w dokumencie pt. „DNA Database management. Review and recommendations”, który opracowała Grupa Robocza ENFSI ds. DNA (ENFSI DNA WG, 2016). Wskazana rekomendacja stanowi wprost, iż każda Baza Danych DNA powinna posiadać eliminacyjną bazę lub bazy danych DNA zawierające profile i dane osób, które mogły spowodować tzw. krzyżową kontaminację (ang. *cross contamination*) badanych śladów. Według wspomnianego zapisu eliminacyjne Bazy Danych DNA krajów zrzeszonych w ENFSI powinny obligatoryjnie zawierać profile DNA i dane wszystkich osób, które pracują w laboratorium, łącznie z profilami osób zajmujących się usługami sprzątajaco-konserwującymi na terenie laboratorium oraz profilami osób wizytujących (klientów zewnętrznych). Dodatkowo wspomniana baza powinna gromadzić profile DNA i dane osób występujących w tzw. łańcuchu dostawy materiału badawczego. Zapis ten odnosi się do osób mających bezpośredni kontakt z materiałem badawczym zarówno na etapie oględzin miejsca zdarzenia (policjanci, prokurator itd.), jak i w czasie przechowywania, ewidencjonowania oraz transportowania przedmiotowego materiału. Niemniej ważne jest gromadzenie niezidentyfikowanych profili DNA oznaczonych w tzw. kontroli negatywnej, które mogły wystąpić w związku z użyciem artykułów jednorazowego użytku i/lub substancji chemicznych (kategoria ta zgodnie z zaleceniami powinna być współdzielona z pozostałymi państwami zrzeszonymi w ENFSI w ramach międzynarodowej wymiany danych).

Ponadto rekomendacja stanowi, iż krajowe laboratoria kryminalistyczne powinny posiadać w swoich strukturach wewnętrzne bazy eliminacyjne gromadzące profile pracowników, a od kwietnia 2016 roku wprowadzony został dodatkowy zapis, stanowiący, iż pracodawca może wymagać od przyszłego pracownika gotowości do rejestracji w bazie eliminacyjnej, podając ten warunek w wymogach aplikacyjnych na dane stanowisko. Podkreślono również, iż nie ma ściśle określonej, uniwersalnej podstawy prawnej dla utworzenia bazy eliminacyjnej. Dlatego państwa, które zdecydują się podjąć trud jej utworzenia, zobowiązane zostają przede wszystkim przepisami krajowej ustawy o ochronie danych osobowych, a w niektórych przypadkach – przepisami ustawy o Policji.

Mając powyższe na uwadze, w niniejszym artykule skupiono się na wybranych państwach (zrzeszonych i niezrzeszonych w ENFSI), w których uruchomiona została eliminacyjna Baza Danych DNA (z wyjątkiem Kuwejtu, gdzie zwrócono uwagę na globalny charakter krajowej Bazy Danych DNA). Wybór nie był przypadkowy, bowiem w każdym z prezentowanych państw dopatrzone się odmiennego podejścia do

problematyki, rozwiązania systemowego lub podstaw prawnych implementacji.

Holandia

Celem oddanej do użytku w 2002 roku eliminacyjnej Bazy Danych DNA funkcjonującej przy NFI (*Nederlands Forensisch Instituut*) jest wykrywanie nieumyślnego zanieczyszczenia materiału genetycznego przez osoby, które mogły mieć z nim kontakt (pośrednio lub bezpośrednio). W tym celu każdy profil DNA, który jest wprowadzany do krajowej Bazy Danych DNA, jest uprzednio porównywany z przedmiotową bazą eliminacyjną. Jeżeli w wyniku tego porównania zostanie wskazane trafienie, analizowana jest jego przyczyna, aby zapobiegać wystąpieniu podobnych sytuacji w przyszłości.

Holenderska baza eliminacyjna gromadzi profile genetyczne pochodzące:

- 1) od personelu laboratorium,
- 2) od pracowników obsługi sprzątająco-konserwującej,
- 3) od funkcjonariuszy policji pracujących na miejscu zdarzenia,
- 4) z kontaminacji nieznanego pochodzenia i pochodzące z kontroli negatywnych,
- 5) z próbek kontrolnych,
- 6) od osób odwiedzających (klientów zewnętrznych).

W przypadku otrzymania pozytywnego trafienia procedury wewnętrzne laboratorium uwzględniają dwie sytuacje:

- A) wskazanie profilu funkcjonariusza policji jako źródła kontaminacji,
- B) wskazanie profilu pracownika laboratorium jako źródła kontaminacji.

W pierwszym przypadku analityk laboratoryjny krajowej Bazy Danych DNA opracowuje raport na temat dopasowania profilu genetycznego policjanta i zwraca się do jego macierzystej jednostki z prośbą o pisemną odpowiedź zawierającą wyjaśnienie zaistniałej sytuacji. Jeżeli w ciągu 14 dni nie nadejdzie odpowiedź, wówczas w systemie widnieje komunikat: „Nie otrzymano informacji zwrotnej”. W przypadku braku informacji zwrotnej, analityk laboratorium zwraca się z zapytaniem do prokuratora prowadzącego daną sprawę o możliwość usunięcia profilu funkcjonariusza z krajowej Bazy Danych DNA oraz sporządza raport na okoliczność wytypowania tego profilu jako źródła kontaminacji materiału badawczego. Powyższa procedura nie zawiera informacji na temat ewentualnych konsekwencji dla policjanta, który spowodował kontaminację.

W drugim przypadku analityk laboratoryjny krajowej Bazy Danych DNA również opracowuje raport, tym razem o wskazaniu pracownika laboratorium jako źródła kontaminacji, oraz indywidualnie kontaktuje się z laboratorium, w którym wytypowany pracownik jest zatrudniony (od 5 grudnia 2013 roku zaakceptowano propozycję, aby dodawać kopie baz danych DNA

innych krajowych laboratoriów do eliminacyjnej Bazy Danych DNA przy NFI). Badanie wykrytej kontaminacji następuje zgodnie z procedurami laboratorium, dla którego pracuje analityk będący źródłem kontaminacji, natomiast w przypadku usunięcia tego profilu z bazy dokonywane jest ono tylko na żądanie jednostki, w której analityk jest zatrudniony. Tak jak w poprzednim przypadku sporządzany jest raport na okoliczność wytypowania tego profilu jako źródła kontaminacji materiału badawczego. Mając powyższe na uwadze, należy zaznaczyć, iż w przypadku, kiedy laboratorium kryminalistyczne posiada własną bazę eliminacyjną i dochodzi do wytypowania funkcjonariusza lub pracownika laboratorium jako źródła kontaminacji, profil ten nie jest przekazywany do krajowej Bazy Danych DNA. Ponadto możliwe jest wystąpienie sytuacji, kiedy profil wygenerowany przez dane laboratorium pasuje do profilu pracownika innego laboratorium. Wówczas jego przetwarzanie odbywa się na wyżej wymienionych zasadach, a w razie potrzeby przybiera formę zaangażowania dwóch laboratoriów. Również powyższa procedura nie zawiera informacji na temat ewentualnych konsekwencji dla pracownika laboratorium, który spowodował kontaminację.

Jak zaznaczono w przywołanej 20. rekomendacji, rozwiązanie legislacyjne bazuje na ustawie o ochronie danych osobowych, ale zostało niejako uzupełnione procedurami wewnętrznymi laboratorium nazywanymi prawem DNA. W praktyce zastosowanie ma zasada *lex specialis derogat legi generali* („przepis normy szczególnej uchyla przepis normy ogólnej”), co oznacza, iż wskazane podstawy prawne wzajemnie się uzupełniają, ale pierwszeństwo w kwestiach nieuregulowanych przysługuje procedurom wewnętrznym. Podstawą gromadzenia danych osobowych, w tym danych dotyczących kodu genetycznego, jest artykuł (sekcja) 23 pkt 1a holenderskiej ustawy o ochronie danych osobowych, który stanowi, iż: „Bez uszczerbku dla artykułów (sekcji) 17-22¹, zakaz przetwarzania danych osobowych, o których mowa w artykule (sekcji) 16², nie ma zastosowania w przypadku, gdy ma to miejsce za wyraźną zgodą osoby, której te dane dotyczą”. Z powyższego wynika, iż rejestracja profilu genetycznego jest dozwolona tylko i wyłącznie za pisemną zgodą osoby, której rejestracja

¹ Wskazane w tekście artykuły (sekcje) 17-22 holenderskiej ustawy o ochronie danych osobowych regulują kwestie dotyczące zniesienia ograniczeń przetwarzania danych osobowych ujętych w artykule (sekcji) 16 wskazanej ustawy [tłumaczenie własne].

² Wskazany w tekście artykuł (sekcja) 16 holenderskiej ustawy o ochronie danych osobowych stanowi o zakazie przetwarzania danych osobowych dotyczących m.in. religii lub filozofii życia, rasy, przekonań politycznych, zdrowia i życia seksualnego, danych dotyczących przynależności do związków zawodowych, jak również danych dotyczących zachowań przestępczych lub związanych z zakazem danego postępowania [tłumaczenie własne].

ma dotyczyć (zasada dobrowolności). Ponadto osoba rejestrowana obligatoryjnie zostaje poinformowana o celu powziętych czynności i warunkach przekazania próbki. Może ona być tylko w pewien sposób do tego zachęcona, dlatego też wciąż niezbędne jest podnoszenie świadomości przedstawicieli organów ścigania na temat idei i warunków wykorzystywania eliminacyjnej Bazy Danych DNA w służbie wykrycia sprawców przestępstw.

W kwestii dobrowolności rejestracji w bazie eliminacyjnej stanowisko zajął holenderski minister bezpieczeństwa i sprawiedliwości Ard van der Steur, który skonstatował, iż policyjni specjaliści oraz technicy kryminalistyki, którzy odmówią przekazania swojej próbki DNA do eliminacyjnej Bazy Danych DNA, będą mogli zostać wyłączeni z prowadzonych przez nich spraw w przyszłości. Jak się okazało, powyższe podejście jest niezgodne m.in. z art. 10 Konstytucji Królestwa Holandii z 28 marca 1814 roku, która wyraźnie podkreśla, że każdy ma prawo do poszanowania swojej prywatności, a w następstwie tego nikt nie może być zmuszany m.in. do przekazania swojej próbki DNA. Jednakże minister uważa, że istnieje uzasadniony niepokój co do uczestnictwa niezarejestrowanych funkcjonariuszy w prowadzonych sprawach karnych i podkreślił, iż całkowicie niepożądanym jest stan, w którym w eliminacyjnej Bazie Danych DNA brak jest profili DNA wszystkich funkcjonariuszy.

Liczne rozmowy na temat dobrowolnego przekazywania próbek materiału genetycznego do bazy eliminacyjnej zaowocowały zwiększeniem świadomości reprezentantów organów ścigania i spowodowały, że przede wszystkim policjanci pracujący na miejscu zdarzenia z roku na rok byli bardziej skłonni przekazać

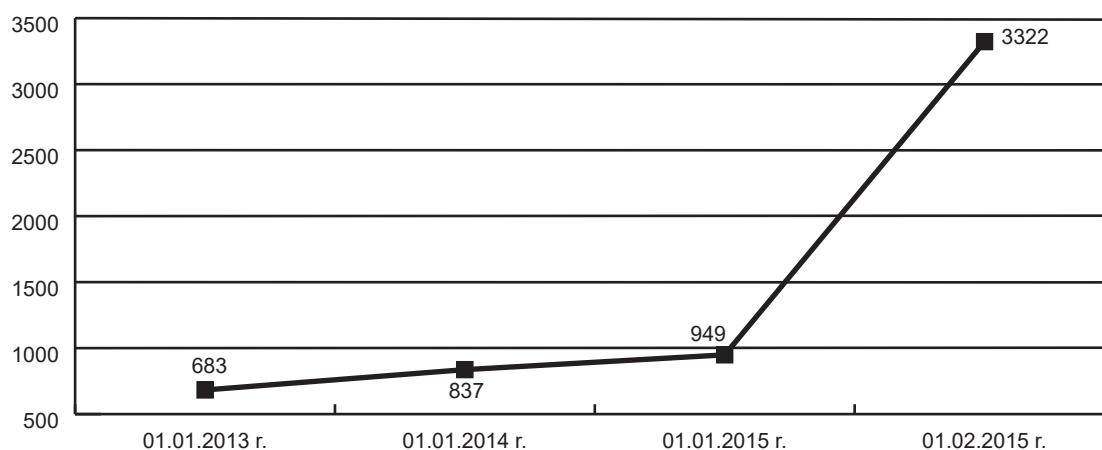
swój materiał genetyczny dla celów eliminacyjnych (ryc. 1).

Konstatując rozważania na temat funkcjonowania eliminacyjnej Bazy Danych DNA w Holandii, należy podkreślić, iż zasadniczą podstawą implementacji jest wzajemne uzupełnianie się przepisów ustawy o ochronie danych osobowych oraz procedur wewnętrznych laboratorium. Katalog podmiotów objętych rejestracją w przedmiotowej bazie jest na tyle rozbudowany, że uwzględnia również profile uzyskane z kontroli negatywnych, próbek kontrolnych oraz pochodzące od osób odwiedzających (klientów). Wdrożone zostało również bardzo interesujące rozwiązanie polegające na uzyskiwaniu kopii baz danych innych krajowych laboratoriów, w tym również tych przeznaczonych do likwidacji. Jest to interesujące podejście zwłaszcza w kontekście powiększania zasobów bazy eliminacyjnej, a tym samym zwiększania jej możliwości w zakresie typowania źródeł kontaminacji i ograniczania jej występowania w przyszłości.

Austria

Wraz z postępem technologicznym, a co za tym idzie – wprowadzeniem na rynek bardziej czułych zestawów do amplifikacji DNA, szansa wykrycia kontaminacji materiału badawczego znacznie wzrosła. W tym samym czasie zauważono również zwiększenie się liczby możliwych sposobów wykrywania niepożądanego zanieczyszczenia próbek dowodowych (kontaminacji). W celu procentowego oszacowania przypadków zanieczyszczenia śladów biologicznych na terenie całego kraju austriackie laboratorium Uniwersytetu Parisa Lodrona w Salzburgu przeprowadziło bardzo interesujące badania (Pickrahn i in., 2015), w ramach

Wzrost liczby próbek przekazywanych do celów eliminacyjnych przez holenderskich funkcjonariuszy policji w okresie 01.01.2013–13.02.2015 r.

Ryc. 1. Zwiększenie liczby przekazywanych próbek dla celów eliminacyjnych.

których porównano liczbę przeanalizowanych próbek biologicznych zabezpieczonych na miejscu zdarzenia z liczbą wykrytych przypadków kontaminacji tego materiału w laboratorium. W 2000 roku porównano uzyskane na zasadzie dobrowolności próbki pochodzące od zaangażowanych w działania na miejscu zdarzenia funkcjonariuszy organów ścigania z zabezpieczonymi śladami kryminalistycznymi z tych miejsc zdarzeń. W okresie od 2000 do 2009 roku stwierdzono 90 przypadków kontaminacji w ok. 25 000 próbek poddanych badaniom. Tym samym dostrzeżono problem występowania kontaminacji materiału badawczego pochodzącej od osób, które mają styczność z materiałem genetycznym i rozpoczęto przygotowania do implementacji eliminacyjnej Bazy Danych DNA. Jedną z zasadniczych przeszkód okazał się brak uregulowań legislacyjnych w kontekście legalności pobierania próbek dla celów eliminacyjnych. W związku z powyższym przystąpiono do opracowania regulacji prawnych, dzięki którym policja mogła rozpocząć ogólnokrajową rejestrację profili DNA dla celów eliminacyjnych.

W konsekwencji krajowa Baza Danych DNA od 2009 roku gromadzi w swoich zbiorach m.in. profile genetyczne funkcjonariuszy policji. Zbiór wspomnianych profili określany jest jako tzw. Policyjna Baza Eliminacyjna (PED), której podstawy prawne w przypadku Austrii, zostały zawarte w § 70 ust. 4 ustawy o Policji, stanowiącym, iż: „Organy ścigania mogą gromadzić dane biometryczne należące do ich przedstawicieli zgodnie z § 65 ust. 2³ i § 67 ust. 1⁴, w tym odcisków palców i innych danych umożliwiających identyfikację (§ 65 ust. 6)⁵, jeżeli

³ Wskazany w tekście § 65 ust. 2 obowiązującej w Austrii ustawy o Policji stanowi, iż organy ścigania są upoważnione do gromadzenia danych daktyloskopijnych od osób, które nie są podejrzewane o popełnienie przestępstwa, ale mogły pozostawić swoje ślady na miejscu zdarzenia, co stanowi jednocześnie niezbędny zakres do oceny zgromadzonego w sprawie materiału [tłumaczenie własne].

⁴ Wskazany w tekście § 67 ust. 1 obowiązującej w Austrii ustawy o Policji stanowi, iż zastosowanie procedur pobierania odcisków palców, z których możliwe jest uzyskanie profilu DNA, jest dozwolone, jeżeli osoba jest podejrzana o popełnienie przestępstwa zagrożonego karą w wysokości co najmniej jednego roku pozbawienia wolności lub gdy charakter czynu lub osobowość sprawcy budzą obawy co do ponownego popełnienia przestępstwa. Jeżeli jest to konieczne, procedura ma zastosowanie również do osób, o których mowa w § 65 ust. 2 oraz § 65 ust. 4-6 (stanowiące o osobach uczestniczących w badaniach) [tłumaczenie własne].

⁵ Wskazany w tekście § 65 ust. 6 obowiązującej w Austrii ustawy o Policji stanowi, iż organy ścigania mogą gromadzić takie dane, jak: imiona, płeć, poprzednie nazwiska, data urodzenia, miejsce urodzenia, obywatelstwo, imiona rodziców, data, numer seryjny i organ wydający dokument tożsamości oraz inne dane szczególnie chronione (wrażliwe) w celu ochrony żywotnych interesów kraju oraz identyfikacji osoby [tłumaczenie własne].

istnieje możliwość rozstrzygnięcia okoliczności danego zdarzenia. Wykorzystanie tych danych do innych celów jest niedopuszczalne”. W powyższym kontekście istotnym jest również zapis § 67 ust. 2 wskazanej ustawy, który stanowi, iż: „Informacja genetyczna, która została określona w trakcie badań, może być wykorzystywana tylko i wyłącznie do celów organów ścigania. Molekularna analiza genetyczna wykorzystywana jest przez usługodawcę, a uzyskana w ten sposób biometryczna informacja identyfikacyjna nie może zostać udostępniona dla innych celów”.

Kwestia katalogu osób podlegających rejestracji pozostaje złożona z uwagi na fakt, iż bazę eliminacyjną działającą przy austriackiej krajowej Bazie Danych DNA obsługują m.in. cztery laboratoria (Wiedeń, Salzburg, Graz i Innsbruck), które należą do zespołu austriackich Instytutów Medycyny Sądowej. W związku z powyższym występują różne poziomy przeszukiwania oraz przechowywania danych, które są uzależnione od celów oraz ustawodawstwa. Ujmując ogólnie, wyróżnia się następujące katalogi osób podlegających rejestracji w bazie eliminacyjnej:

- a) profile genetyczne personelu laboratorium – w tym katalogu znajdują się profile pochodzące od pracowników czterech wyżej wymienionych austriackich laboratoriów, które są przechowywane we własnych lokalnych bazach eliminacyjnych należących do tych laboratoriów;
- b) „osoby przypadkowe” – osoby, które nie są podejrzane, ale ich profile DNA lub odwzorowania linii papilarnych mogły zostać zabezpieczone błędnie jako ślady pochodzące z miejsca zdarzenia (np. ofiary, właściciele rzeczy, których sprawca mógł dotyczyć, ratownicy, np. strażacy, personel medyczny itp.); osoby te są rejestrowane czasowo i wyłącznie dla celów eliminacyjnych;
- c) funkcjonariusze policji – katalog zawiera profile DNA i odwzorowania linii papilarnych pochodzące od personelu policyjnego. Zasadniczo zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem dane te są przechowywane i wykorzystywane do celów eliminacyjnych tak długo jak personel ten pracuje w służbach policyjnych i ma stałą okazję do pozostawiania swojego materiału genetycznego bezpośrednio na miejscu zdarzenia lub na zabezpieczonych w sprawie dowodach. Co istotne, przechowywanie wyżej wymienionych danych następuje osobno w eliminacyjnej Bazie Danych DNA i w eliminacyjnej Bazie AFIS.

W Austrii uważa się, iż zastosowany podział jest użyteczny, ale w wyniku licznych dyskusji i negocjacji ze związkiem zawodowym policjantów na etapie projektowania Policyjnej Bazy Eliminacyjnej minister spraw wewnętrznych uzgodnił, iż cały proces implementacji jest podejściem dwuetapowym. Ta specyficzna i budząca wiele kontrowersji Policyjna Baza Eliminacyjna funkcjonuje jako dopasowanie procedur

(aspektu prawnego) z pewnego rodzaju funkcją filtrowania (aspektu techniczno-organizacyjnego) na szczeblu krajowym dla wszystkich aktualnych i uprzednio dodanych śladów kryminalistycznych z terenu Austrii.

W sytuacji uzyskania zgodności danego profilu z profilem pochodzącym z Policijnej Bazy Eliminacyjnej, po kryminalistycznym potwierdzeniu tego trafienia jest ono następnie weryfikowane pod kątem tego, czy jest to trafienie dotyczące kontaminacji czy nie. Również funkcjonariusze policji mogą dopuścić się popełnienia przestępstwa, dlatego też trafienia nigdy nie są automatycznie usuwane. Sprawdzenia w prowadzonych sprawach przeprowadzane są przez specjalnie przeszkolonych i odpowiedzialnych szefów dziewięciu regionalnych jednostek, zajmujących się szeroko rozumianym miejscem zdarzenia. Są oni również odpowiedzialni za przeprowadzanie treningów i szkoleń w zakresie pracy na miejscu zdarzenia wśród wszystkich czynnych techników kryminalistyki pracujących we wspomnianych jednostkach regionalnych. O wynikach przeprowadzonej kontroli i ewentualnej kontaminacji powstałej w wyniku ich pracy informowani są tylko policjanci, których sprawa dotyczy. Przełożeni oraz prokuratura otrzymują anonimową wiadomość o trafieniu, ale tylko z informacją, że profil „przypadkowej osoby” pasuje do śladu z miejsca zdarzenia. Powyższa procedura nie zawiera informacji na temat ewentualnych konsekwencji dla policjanta, który spowodował kontaminację. Ponadto nie jest możliwe dostarczenie danych osobowych funkcjonariuszy (nawet w przypadku żądania prokuratora odpowiedzialnego lub sądu). Odmowa udostępniania danych jest uregulowana w austriackim prawodawstwie, jednakże w przypadku, gdy sprawdzenie w bazie eliminacyjnej

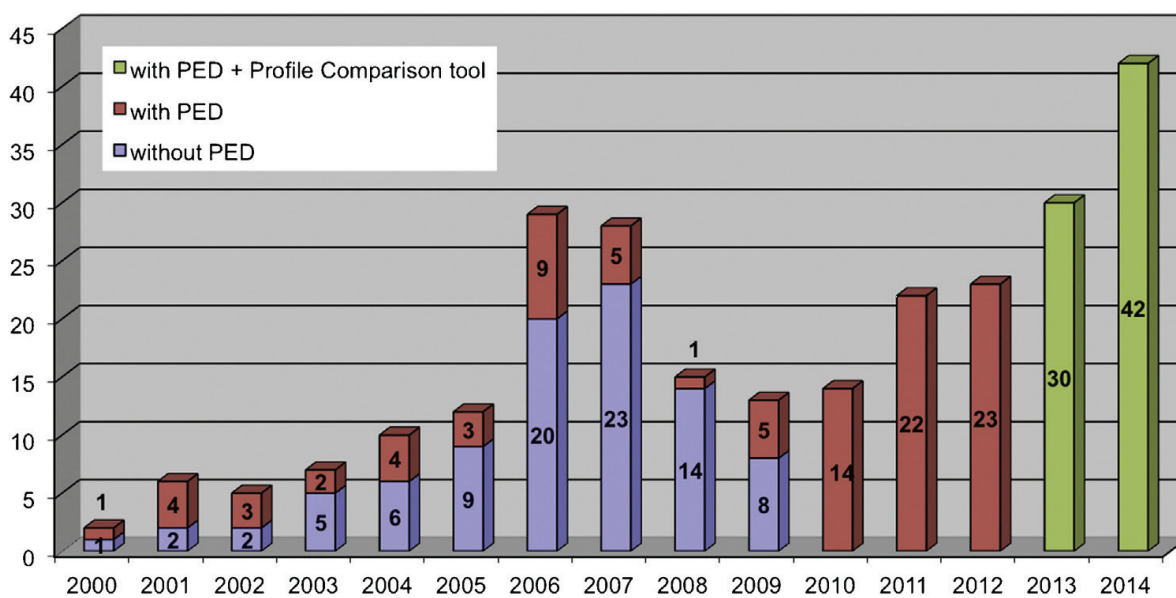
uzasadnia podejrzenie, że funkcjonariusz mógł popełnić przestępstwo, wówczas następuje zgłoszenie wraz z danymi osobowymi do bezpośredniego przełożonego, a funkcjonariusz ponosi odpowiedzialność na podstawie odrębnych przepisów. Należy pamiętać, że złożenie dobrowolnych próbek do bazy eliminacyjnej nie od razu przekłada się na „immunitet karny” dla wszystkich, którzy dobrowolnie przekazali swój materiał genetyczny.

Utworzenie Policijnej Bazy Eliminacyjnej niewątpliwie przyczyniło się do zwiększenia wykrywalności kontaminacji materiału badawczego (ryc. 2). Jednakże, mając powyższe na uwadze, należy skonstatować, iż wzrost liczby wykrytych kontaminacji nie świadczy o słabej jakości pracy laboratorium, lecz o trafności i efektywności zastosowania nowego rozwiązania, jakim niewątpliwie jest rozbudowanie krajowej Bazy Danych DNA o bazę eliminacyjną. Badania przeprowadzone przez austriackich specjalistów pokazują, iż utworzenie, a w późniejszym czasie udoskonalanie Policijnej Bazy Eliminacyjnej przyczyniło się do poprawy jakości pracy laboratorium.

Zarówno w przypadku Holandii, jak i Austrii kluczową rolę odgrywa zasada dobrowolności rejestracji, która przyczyniła się do rozpoznania licznych kontaminacji materiału genetycznego i jednocześnie zainicjowała wspomniane zmiany legislacyjne w ustawie o Policji, dzięki czemu z powodzeniem zaimplementowano w Austrii Policijną Bazę Eliminacyjną.

Kanada

W Laboratorium Nauk Sądowych i Medycyny Sądowej w Montrealu (LSJML), które jest w pełni akredytowanym regionalnym laboratorium niezależnym od kanadyjskiej policji Quebecu, przeprowadzono badania i opracowano metodę, która przyczyniła się do

Ryc. 2. Wykryte kontaminacje materiału badawczego w okresie 2000–2014.

znacznego wzrostu dobrowolnych rejestracji próbek DNA. Jak w swoim artykule wykazali Lapointe, Rogic, Bourgoin, Jolicoeur i Séguin (2015), ideą projektu było przeprowadzenie 30 sesji informacyjnych w latach 2010–2012. Problem, z jakim spotkało się to niezrzeszone w ENFSI państwo, dotyczył niskiego wskaźnika dobrowolnych rejestracji próbek dla celów eliminacyjnych. W związku z tym działania laboratorium skupiły się na poszukiwaniu rozwiązania, które mogłoby ten stan rzeczy zmienić.

Od końca 2010 roku do końca 2012 roku genetycy sądowi wraz z menadżerami laboratorium prowadzili sesje informacyjne w różnych częściach Quebecu, które miały na celu rozpowszechnienie informacji na temat eliminacyjnej Bazy Danych DNA. Koncentrowały się one na podniesieniu świadomości odbiorców poprzez przedstawienie celu i znaczenia przedmiotowej bazy w procesie wykryczym. Wzbogacone zostały jednocześnie rzeczywistymi przypadkami zanieczyszczenia materiału genetycznego oraz dostarczały szczegółowego opisu m.in. na temat tego, w jaki sposób laboratorium zapewnia ochronę danych osobowych (w tym opcjonalne zachowanie anonimowości) wszystkich osób, które przekazują swoje próbki. Nieodzowny element na końcu każdej sesji stanowiło dobrowolne przekazanie próbki materiału genetycznego przez jej uczestników.

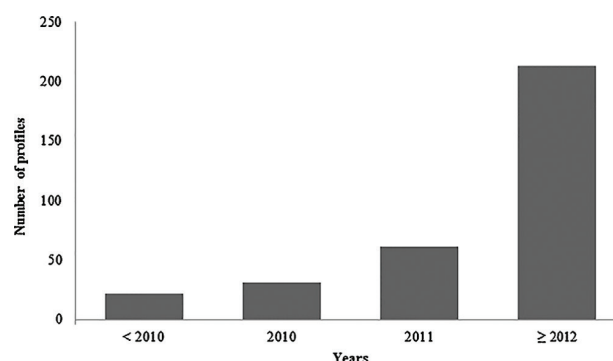
Konsekwentnie przeprowadzane sesje informacyjne i uświadamianie przedstawicieli organów ścigania sprawiło, iż w roku 2012 liczba przekazanych próbek wzrosła z nieco ponad 50 do 327 (ryc. 3). Warto w tym miejscu podkreślić, jak ważne z punktu widzenia funkcjonowania eliminacyjnej Bazy Danych DNA jest uświadamianie potencjalnych dawców na temat użyteczności tego narzędzia w procesie wykryczym sprawcy i jak jego brak negatywnie rzutuje na efektywność pracy laboratorium, a dalej na zasadę ekonomiki postępowania w procesie karnym.

Istota funkcjonowania kanadyjskiej eliminacyjnej Bazy Danych DNA opiera się na spełnieniu trzech podstawowych kryteriów.

- 1) Eliminacyjna Baza Danych DNA jest całkowicie niezależna od kanadyjskiej krajowej Bazy Danych DNA (NDNAD), rządowej sieci komputerowej Quebecu oraz departamentu policji w Quebecu.
- 2) Wszystkie osoby, których próbki mają być rejestrowane, mają możliwość pozostania całkowicie anonimowymi. Profilom nadaje się indywidualny numer referencyjny, a tożsamość „właściciela” próbki jest znana jedynie wyznaczonemu funkcjonariuszowi policji w danym rejonie.
- 3) Osoby, których profile są rejestrowane w przedmiotowej bazie, w każdym momencie mają prawo zażądać, aby ich dane osobowe, próbki oraz uzyskane na ich podstawie profile genetyczne zostały całkowicie zniszczone. O skutecznym

dokonaniu tego zniszczenia osoby te są niezwłocznie informowane.

Cała procedura wyszukiwania i przechowywania profili DNA nie wydaje się być skomplikowana. Po otrzymaniu i wstępnym przetworzeniu próbek pochodzący z nich profil genetyczny w pierwszej kolejności porównywany jest ze wszystkimi niezidentyfikowanymi profilami znajdującymi się w krajowej Bazie Danych DNA (NDNAD). To wstępne porównanie pomaga ustalić, czy jakiegokolwiek przypadki kontaminacji mogły być przyczyną wciąż trwających i niewyjaśnionych spraw. Jeżeli jakiegokolwiek profil nieznanego pochodzenia zostaje dopasowany do profilu osoby, która pracowała na miejscu zdarzenia, to profil ten jest nieodwracalnie usuwany z krajowej Bazy Danych DNA. Ponadto profil tej osoby nie jest już nigdy ponownie rejestrowany w tej bazie, ale jest przechowywany w bazie eliminacyjnej, służąc aktualnie prowadzonym i przyszłym sprawom – na wypadek gdyby doszło do kontaminacji materiału. Na uwagę zasługuje fakt, iż laboratorium w ramach swojego systemu kontroli jakości w sytuacji wykrycia kontaminacji przeprowadza rutynowe kontrole jakości. Mają one na celu ustalenie łańcucha wydarzeń, które doprowadziły do kontaminacji, oraz opracowanie środków zapobiegania wystąpieniu podobnych przypadków w przyszłości. Podmioty nadzorujące pracę osób uczestniczących w oględzinach miejsca zdarzenia, których profile genetyczne zostały wykryte, są niezwłocznie informowane o wystąpieniu kontaminacji i jej szczegółach. Informacje te odnoszą się do każdego przypadku kontaminacji, który wystąpił, i zawierają m.in.: typ sprawy, dowody lub zabezpieczone próbki w sprawie oraz ilość materiału DNA uzyskanego z każdego przypadku kontaminacji. Kiedy profil osoby pracującej na miejscu zdarzenia zostaje ujawniony, np. na przedmiotach pochodzących z miejsca zdarzenia, genetycy sądowi z laboratorium w Montrealu informują przełożonego tej osoby o tym fakcie, który to następnie decyduje, po zapoznaniu się ze wszystkimi dowodami zgromadzonymi w sprawie, czy wymagane są dalsze czynności i badania w tym zakresie. Powyższa procedura nie zawiera informacji

Ryc. 3. Wzrost liczby pozyskiwanych próbek dzięki wdrożeniu sesji informacyjnych.

na temat ewentualnych konsekwencji dla osoby, która spowodowała kontaminację.

Odkąd laboratorium w Montrealu nie jest laboratorium policyjnym jego personel nie jest bezpośrednio zaangażowany w prowadzone przez policję sprawy i nie może podejmować żadnych działań przekraczających w jakikolwiek sposób proces kontroli jakości w laboratorium. Niemniej jednak personel może współpracować ze służbami policyjnymi, aby pomóc określić i zrozumieć przyczyny oraz mechanizmy powstawania kontaminacji materiału genetycznego. Jest to nader pożądane działanie ze względu na fakt, iż genetykom sądowym, którzy na co dzień mają do czynienia ze zjawiskiem kontaminacji, łatwiej jest wytłumaczyć pozostałym osobom pracującym na miejscu zdarzenia, o jakie konkretnie przypadki zanieczyszczenia chodzi, w jaki sposób może do nich dojść oraz jakie utrudnienia w przeprowadzanych przez nich badaniach powodują.

Również w przypadku Kanady dopatrzone się realizacji zasady dobrowolności przekazania próbek dla celów eliminacyjnych. Zasadniczym problemem w przypadku tego państwa nie był brak uregulowań prawnych w zakresie legalności funkcjonowania bazy eliminacyjnej, lecz niski wskaźnik przekazywanych próbek. Niemożliwe jest przecież funkcjonowanie bazy, w której brakuje danych lub są one niewystarczające, by rzetelnie podejść do ograniczenia zjawiska kontaminacji materiału badawczego i efektywnego wykrycia sprawcy przestępstwa. Mając na uwadze powyższe, podkreślenia wymaga fakt, iż obok rozwiązania techniczno-legislacyjnego, równie istotny

(a w niektórych przypadkach wręcz kluczowy) jest proces uświadamiania przedstawicieli organów ścigania w zakresie niezbędności wykorzystywania bazy eliminacyjnej w procesie wykryczym sprawców przestępstw.

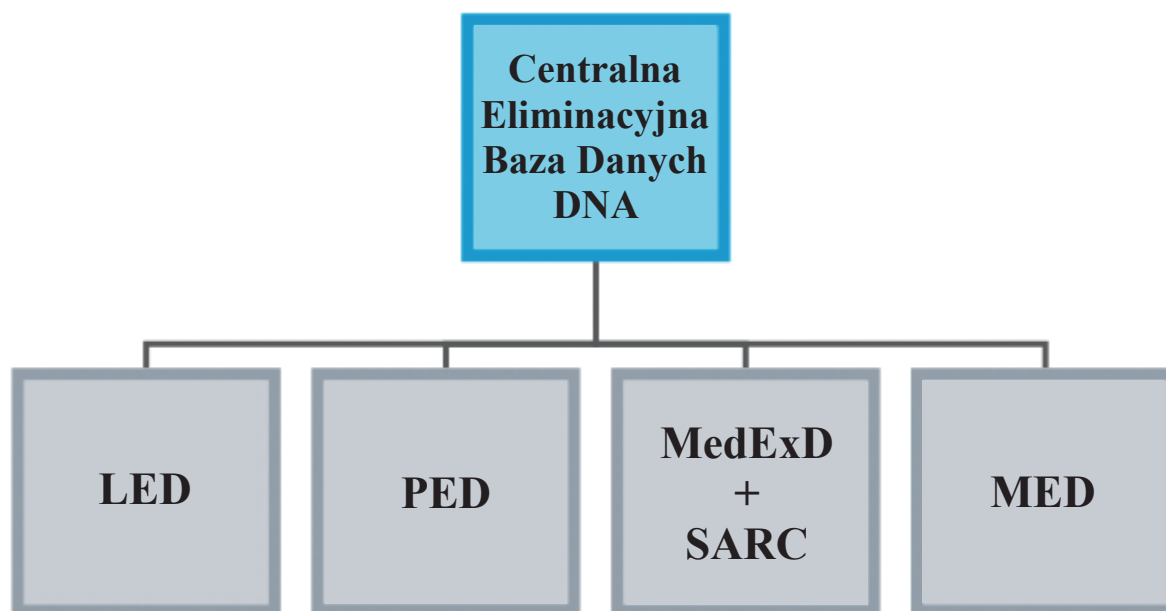
Wielka Brytania

W odniesieniu do charakterystyki baz eliminacyjnych wyżej wymienionych państw stwierdzono, iż baza eliminacyjna Wielkiej Brytanii swoją strukturą przypomina swego rodzaju eliminacyjne sito. Brytyjczycy, wykazując się ogromną kreatywnością, a nawet umiejętnością prognozowania, stworzyli złożoną strukturę bazy jako narzędzia, które ma możliwość analizowania źródeł kontaminacji pochodzących z każdej potencjalnej płaszczyzny ich występowania.

Analizując materiały źródłowe oraz procedury funkcjonowania eliminacyjnej Bazy Danych DNA w Wielkiej Brytanii, zauważono, iż całość tego mechanizmu opiera się na zbudowaniu tzw. Centralnej Bazy Eliminacyjnej, którą tworzy kilka podbaz (LED, PED, MedExD i SARC, MED) zawierających rozbudowane katalogi potencjalnych źródeł kontaminacji materiału genetycznego (ryc. 4).

Eliminacyjna Baza Laboratoryjna (LED) zawiera profile genetyczne i próbki materiału porównawczego, które mogą być wykorzystane tylko dla celów eliminacyjnych (ISO/IEC 17025 pkt. 4.9 i 4.12). Obejmuje profile genetyczne i dane pochodzące:

- 1) z zabezpieczonych śladów kryminalistycznych,

Objaśnienie: LED – Eliminacyjna Baza Laboratoryjna, PED – Policyjna Baza Eliminacyjna, SARC – Baza personelu Ośrodków Pomocy Ofiarom Zgwałceń, MedExD – Baza Eliminacyjna Personelu Medycznego, MED – Baza Eliminacyjna personelu produkcyjnego firm i przedsiębiorstw [tłumaczenie własne].

Ryc. 4. Modelowa struktura organizacyjna Centralnej Eliminacyjnej Bazy Danych DNA w Wielkiej Brytanii.

- 2) od pracowników laboratorium (w tym bezpośrednio biorących udział w przetwarzaniu materiału DNA),
- 3) od kontrahentów i klientów zewnętrznych,
- 4) od niezidentyfikowanych źródeł kontaminacji (w tym profile genetyczne nieznanego pochodzenia, w szczególności profile oznaczane w ramach tzw. kontroli negatywnych oraz pochodzące z okresowych badań eksploatacyjnych – ISO/IEC 17025 pkt 4.9).

Podkreślenia wymaga fakt, iż warunkiem zatrudnienia dla nowych członków personelu laboratoryjnego jest przedłożenie pisemnej zgody na przekazanie próbki DNA dla celów eliminacyjnych. Jeżeli pracownicy laboratorium zatrudnieni uprzednio (w czasie, kiedy m.in. nie była prowadzona rejestracja dla celów eliminacyjnych) nie posiadali w umowie o pracę zapisu, że udzielają pisemnej zgody na przekazanie próbki DNA dla celów eliminacyjnych, to warunki ich zatrudnienia zostają zmodyfikowane po wcześniejszych konsultacjach w taki sposób, aby przekazanie próbki stało się wymogiem w przypadku pracy na danym stanowisku.

Policyjna Baza Eliminacyjnej (PED) zawiera profile genetyczne i dane:

- a) pochodzące od personelu policyjnego z tzw. grupy wysokiego ryzyka, obejmujące:
 - 1) wszystkie osoby biorące udział w czynnościach na miejscu zdarzenia: śledczy, technicy kryminalistyki, biegli itd.;
 - 2) personel biorący udział w procesie przetwarzania materiału dowodowego, zarówno na miejscu zdarzenia, jak i w obrębie laboratorium kryminalistycznego jeszcze przed przygotowaniem materiału do analizy DNA;
 - 3) funkcjonariuszy policji mających związek z zabezpieczaniem materiału dowodowego;
 - 4) strażników więziennych i innych, otrzymujących i przetwarzających dowody w aresztach śledczych, w tym pobierających wymaz ze służówki policzków od zatrzymanych celem włączenia ich profilu genetycznego do krajowej Bazy Danych DNA;
 - 5) personel biorący udział w przetwarzaniu niezapakowanych dowodów rzeczowych, uwzględniających również ślady traseologiczne oraz badania przesiewowe.

Należy dodać, iż organy ścigania zobligowane są do upewnienia się, iż wszyscy pracownicy z tzw. grupy wysokiego ryzyka przekazali swoją próbkę dla celów eliminacyjnych. Interesującym jest fakt, iż osoby, które nie figurują w Policyjnej Bazie Eliminacyjnej (PED) i które nie przekazały dobrowolnie próbki, zostają przeniesione do tzw. grupy niskiego ryzyka lub ich warunki zatrudnienia ulegają zmianie po

wcześniejszych konsultacjach, w taki sposób, aby włączenie ich do bazy eliminacyjnej było wymogiem w odniesieniu do określonego stanowiska czy funkcji.

- b) pochodzące od personelu policyjnego z tzw. grupy niskiego ryzyka;

Personel policyjny niespełniający kryteriów tzw. grupy wysokiego ryzyka zakwalifikowany zostaje do grupy, gdzie ryzyko zaistnienia kontaminacji jest niższe, ale nie jest całkowicie wykluczone, np. członkowie patroli policyjnych. Profile tych osób co do zasady nie podlegają sprawdzeniu w bazie eliminacyjnej, chyba że zachodzą tzw. warunki szczególne, np. gdy funkcjonariusz policji uczestniczy w czynnościach na miejscu zdarzenia, choć nie należy to do jego codziennych obowiązków, lecz wynikało z podjęcia nagłych czynności doraźnych.

- c) pochodzące od personelu niepolicyjnego;

W Wielkiej Brytanii uznano, iż istnieją dodatkowe grupy pracowników spoza policji, którzy poprzez swoje role i pełnione obowiązki mogą również stanowić ryzyko zanieczyszczenia materiału genetycznego. Choć wydaje się, iż przechowywanie profili pochodzących od osób spoza policji jest nieproporcjonalne, to jednak zaleca się rutynowo ich gromadzenie na wypadek zaistnienia sytuacji, gdzie zlokalizowanie źródła kontaminacji mogłoby stanowić problem. W związku z powyższym, uwzględnieni zostali:

- 1) pracownicy zajmujący się odzyskiwaniem skradzionych pojazdów;
- 2) ratownicy medyczni, lekarze, pracownicy pogotowia ratunkowego;
- 3) personel wspomagający, np. obsługa sprzątająco-konserwująca, pracownicy ochrony;
- 4) personel, który nie bierze bezpośredniego udziału w badaniach genetycznych, jednakże ma kontakt z materiałem, który w późniejszym czasie może stać się przedmiotem analizy DNA.

Baza Eliminacyjna Personelu Medycznego (MedExD) i Baza personelu Ośrodków Pomocy Ofiarom Zgwałceń (SARC) zawierają profile genetyczne i dane:

- e) pochodzące od personelu medycznego;

W tej grupie zostały uwzględnione wszystkie osoby, które w ramach prowadzonych czynności korzystają z sal sekcyjnych, pomieszczeń oględzinowych oraz innych pomieszczeń przeznaczonych do analizy i pozyskiwania materiału dowodowego. Do wskazanej grupy należą:

- 1) wszyscy pracownicy tzw. Ośrodków Pomocy Ofiarom Zgwałceń (SARC), tj. lekarze, pracownicy do spraw interwencji kryzysowych, personel sprzątający, członkowie rodziny i przyjaciele ofiar, którzy mogą być obecni w trakcie badania lekarskiego na wniosek osoby pokrzywdzonej;

- 2) wszyscy pracownicy obiektów przeznaczonych do przeprowadzania sekcji zwłok, a w szczególności patolodzy.

Baza Eliminacyjna personelu produkcyjnego firm i przedsiębiorstw (MED) zawiera profile genetyczne i dane:

- a) pochodzące od personelu produkcyjnego firm i przedsiębiorstw dostarczających materiały przeznaczone do pobierania i zabezpieczania próbek DNA;

Wszystkie podmioty zaangażowane w przetwarzanie i analizę materiału dowodowego powinny wykorzystywać w swojej pracy materiały i narzędzia, które są wolne od wykrywalnego ludzkiego DNA i spełniają wymogi normy PAS 377:2012. Specyfikacja materiałów eksploatacyjnych wykorzystywanych do gromadzenia, przetwarzania i ochrony materiału badawczego przeznaczonego do analizy kryminalistycznej określona została w normie ISO/IEC 18385:2016, która stanowi, iż wymogiem jest minimalizacja ryzyka kontaminacji materiału genetycznego podczas wykorzystywania materiałów przeznaczonych do pozyskiwania i analizy materiału biologicznego dla celów kryminalistycznych. Ponadto producenci oraz monterzy materiałów i zestawów laboratoryjnych ustanawiają i przeprowadzają aktualizację własnych eliminacyjnych baz profili DNA wszystkich pracowników, którzy mają dostęp do obiektów firmy/zakładu i którzy tym samym stwarzają ryzyko zanieczyszczenia materiałów eksploatacyjnych własnym materiałem genetycznym. Pozyskane dane mogą być przechowywane w formie anonimowej, jednakże jawna lista pracowników powinna być dostępna dla osób obsługujących bazę eliminacyjną.

Powyższe rozwiązanie umożliwia precyzyjne wskazanie źródła zanieczyszczenia, co niewątpliwie ułatwia zaimplementowanie działań naprawczych w celu uniknięcia podobnych sytuacji w przyszłości. Proces oceny ryzyka kontaminacji ma na celu również ustalenie kręgu osób objętych rejestracją w bazie eliminacyjnej, np. uwzględnienie pracowników, którzy są bezpośrednio zaangażowani w fizyczny kontakt z produktem, w przeciwieństwie do osób, które zajmują się wyłącznie jego dystrybucją. W szczególnych przypadkach rejestracji podlega również personel zaangażowany w dostawy surowców wykorzystywanych w procesie produkcyjnym.

Szczególną uwagę Brytyjczycy poświęcają Policyjnej Bazie Eliminacyjnej (PED), w związku z którą Wielka Brytania prowadzi specjalnie opracowaną politykę jakości w zakresie jej wykorzystywania, uwzględniającą realizację następujących celów:

- 1) edukację pracowników policji w zakresie przydatności i wykorzystywania Policyjnej Bazy Eliminacyjnej;

- 2) informowanie personelu laboratorium o wykrytych kontaminacjach, których źródłem są funkcjonariusze policji;
- 3) zachęcanie do dobrowolnego dostarczania próbek materiału genetycznego.

Priorytetowa zasada, mająca zastosowanie w procesie zarządzania Policyjną Bazą Eliminacyjną (PED), stanowi, iż profile osób zaliczanych do tzw. grupy wysokiego ryzyka powinny być przeszukiwane automatycznie i rutynowo jeszcze przed przystąpieniem do przeszukiwania w ramach krajowej Bazy Danych DNA. Bez względu jednak na to, do której podbazy należała osoba będąca źródłem kontaminacji, po jej zidentyfikowaniu w raporcie końcowym umieszczone zostają: informacje dotyczące podbazy, z której profil osoby pochodzi (np. policyjna, laboratoryjna); zdarzenie, podczas którego prawdopodobnie zaistniała kontaminacja (np. analiza laboratoryjna, proces produkcyjny) oraz miejsce jej wystąpienia (np. laboratorium, miejsce zdarzenia). Powyższa procedura nie zawiera informacji na temat ewentualnych konsekwencji dla osoby, która spowodowała kontaminację. Praktyka brytyjska pokazuje, na jak wysokim poziomie jest zarządzanie bazą eliminacyjną, ale również jest idealnym przykładem kraju, w którym problem kontaminacji materiału genetycznego rozwiązywany jest sukcesywnie i wielopłaszczyznowo.

Kuwejt

Aktualnie w doniesieniach medialnych można zauważyć oburzenie i zaskoczenie w związku z prowadzoną polityką w zakresie stworzenia globalnej Bazy Danych DNA, która ma uwzględniać rejestrację profili DNA pochodzących nie tylko od mieszkańców, ale również turystów i rezydentów tego państwa. Pomimo tego, że zakres danych gromadzonych w Bazie Danych DNA Kuwejtu trudno jest rozpatrywać na gruncie funkcjonowania omówionych baz eliminacyjnych w kontekście wykrywania i minimalizowania zjawiska kontaminacji materiału genetycznego, stwierdzono, iż obecne podejście tego państwa do kwestii gromadzenia danych genetycznych *sensu largo* jest na tyle kontrowersyjne, iż nie sposób się do niego nie odnieść jako do ciekawostki związanej z poruszaną problematyką.

Świat naukowy wydaje się być przerażony, bowiem dochodzi do pewnego rodzaju paradoksu, polegającego na masowej rejestracji ludzi bez względu na to, czy mieli oni konflikt z prawem czy też nie. Przestają funkcjonować podstawowe zasady ochrony danych osobowych, nie wspominając już o pogwałceniu praw człowieka i podstawowych wolności. W niedalekim czasie można będzie zaobserwować sytuację, gdzie obywatele innych krajów zaprzestaną odwiedzin Kuwejtu z uwagi na przymus rejestracji w bazie danych. Wspomniane

kontrowersje dotyczą jednej z decyzji rządu Kuwejtu, który uchwalił ustawę wprowadzającą obowiązek przekazania próbek materiału genetycznego do krajowej Bazy Danych DNA dla wszystkich 1,3 mln obywateli i 2,9 mln obcokrajowców.

Opracowana ustawa przyciągnęła zainteresowanie wielu podmiotów, zwłaszcza działających na rzecz poszanowania prywatności i praw człowieka, a nawet tych zajmujących się etyką adwokacką. Jeden z nich to Komitet Praw Człowieka z fundacji Alkarama, który przeanalizował wprowadzoną ustawę nr 78/2015 (data wejścia w życie: 2 sierpnia 2015 r.).

Podkreślono, iż niebezpieczny precedens odnosi się przede wszystkim do wprowadzenia zasady obligatoryjności. Ustawodawca bowiem określił, iż wszyscy obywatele Kuwejtu, mieszkańcy, a nawet turyści są zobowiązani do dostarczenia próbek DNA do bazy danych. W ten sposób rozszerzono zakres stosowania prawa nawet na osoby niebędące pod jurysdykcją Kuwejtu lub będące tylko przez krótki okres. Wspomniane prawo przewiduje karę jednego roku pozbawienia wolności lub 33 000 \$ grzywny dla każdego, kto świadomie i bez podania przyczyny odstąpi od przekazania swojej próbki DNA. Natomiast przekazywanie fałszywej próbki materiału genetycznego zagrożone jest karą siedmiu lat pozbawienia wolności. Rząd Kuwejtu podjął tak restrykcyjne kroki po samobójczym ataku przeprowadzonym przez islamistów z ISIS 26 czerwca 2015 roku, podczas którego zginęło 27 osób, a 227 zostało rannych.

Kuwejt jest pierwszym i jak dotąd jedynym państwem, które podjęło tak kontrowersyjne działania. Warto podkreślić, iż w przypadku państw Unii Europejskiej kroki zmierzające do stworzenia baz danych, w których rejestracja miałaby obejmować całe społeczeństwo (mieszkańców, rezydentów, turystów itd.), zostały uznane za nielegalne przez Europejski Trybunał Praw Człowieka już w 2008 roku. Wydano wówczas orzeczenie, iż gromadzenie materiału genetycznego pochodzącego od osób niemających konfliktu z prawem nie może zostać uznane za konieczność w społeczeństwie demokratycznym. Z kolei Sarah Leah Whitson, dyrektor Middle East of Human Rights Watch, powiedziała, iż: „Argument odnoszący się do ochrony przed terroryzmem jest tak fałszywy, że nawet najmniej podejrzane osoby wśród nas mogą zacząć się zastanawiać, czy jest jakiś ukryty motyw tej masowej rejestracji DNA” (Taylor, 2016).

W związku z tym, iż Baza Danych DNA Kuwejtu nie obejmuje rejestracji dla celów eliminacyjnych (w kontekście wykrywania i zapobiegania kontaminacji materiału genetycznego), a stanowi znacznie rozbudowaną wersję krajowej Bazy Danych DNA służącą identyfikacji sprawców przestępstw i w pewnym sensie również zapobieganiu przestępstwom, rejestracja obejmuje szeroko rozumiane grupy: obywateli, mieszkańców i turystów. Władze państwa opracowały odmienne założenia dotyczące

pozyskiwania próbek materiału genetycznego dla każdej z wymienionych grup:

- a) obywatele – pozyskiwanie próbek materiału genetycznego będzie realizowane za pośrednictwem różnych ośrodków mobilnych, rozlokowanych zgodnie ze specjalnym planem wśród firm i organów rządowych, aby obywatele mogli z nich korzystać w miejscach, gdzie na co dzień pracują. Dodatkowe ośrodki znajdują się również w pobliżu siedziby Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i w tzw. Centrach Obsługi Obywateli, aby zapewnić swobodny dostęp również w miejscach, gdzie obywatele dokonują codziennych czynności, np. podczas zakupów czy wizyty w banku;
 - b) mieszkańcy – pozyskiwanie próbek będzie miało miejsce podczas wydawania lub przedłużania wiz oraz w ramach badań lekarskich przeprowadzanych przez Ministerstwo Zdrowia podczas wydawania wiz na pobyt stały, jak również podczas uaktualniania informacji na ich temat przez organy ścigania;
 - c) turyści – pozyskiwanie próbek będzie przeprowadzane w specjalnym centrum zlokalizowanym na lotnisku krajowym, gdzie we współpracy z Departamentem Lotnictwa Cywilnego, liniami lotniczymi oraz ambasadorami turyści zostaną powiadomieni o przysługujących im prawach i obowiązkach w związku z obowiązującym prawem dotyczącym gromadzenia materiału genetycznego.
- Podmioty ochrony praw człowieka i podstawowych wolności podnoszą, iż zapisy dotyczące obowiązkowej, masowej i ogólnokrajowej rejestracji próbek DNA są niezgodne z prawem, ponieważ nie przestrzegają zasad niezbędności, proporcjonalności i zasadności w odniesieniu do prawa do prywatności. To stwarza nieograniczone możliwości władz państwa w zakresie korzystania z tych próbek oraz pokazuje kompletny brak niezależnej kontroli, a tym samym brak możliwości kwestionowania obowiązującego prawa do niezależnego Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Można zatem uznać, iż nowe prawo Kuwejtu stanowi bezprawną i arbitralną ingerencję w prywatność jednostek i ich rodzin bez względu na to, czy są w jakimkolwiek konflikcie z prawem czy też nie.

Podsumowanie

Na dzień dzisiejszy kwestia kontaminacji materiału genetycznego w badaniach kryminalistycznych stanowi zarówno bardzo poważny problem, jak i wyzwanie. Przy stale rosnącym poziomie wiedzy kryminalistycznej oraz dynamicznym rozwoju nowoczesnych technologii, rozwój kryminalistycznych baz danych na potrzeby realizacji zadań wymiaru sprawiedliwości wydaje się być koniecznością.

W związku z tym, iż specyfika pracy laboratoryjnej jest ściśle związana z ochroną materiału genetycznego przed kontaminacją, zwłaszcza

wewnątrzlaboratoryjną, celowym i zasadnym staje się opracowanie oraz wdrożenie jasno określonych reguł i procedur skutecznego wykrywania i zapobiegania kontaminacji materiału, chociażby na wzór omówionego podejścia Holandii. Istotną kwestią pozostaje również kontaminacja materiału genetycznego na miejscu zdarzenia, której źródłem są osoby bezpośrednio uczestniczące w oględzinach. Ponadto problematyczną kwestią pozostaje również opracowanie lub adaptacja formy zachęcania pracowników laboratoriów kryminalistycznych i funkcjonariuszy organów ścigania do dobrowolnego przekazywania swoich próbek DNA, tak jak miało to miejsce chociażby w Kanadzie. Brak podnoszenia świadomości przedstawicieli organów ścigania implikuje pewnego rodzaju uprzedzenia i obawy potencjalnych dawców. Dochodzi nawet do sytuacji, że osoby odmawiają przekazywania próbek materiału DNA do eliminacyjnej Bazy Danych DNA, ponieważ obawiają się ewentualnego pociągnięcia ich do odpowiedzialności jako sprawców kontaminacji materiału badawczego, co według nich wiązałoby się

niewątpliwie z poniesieniem ogromnych kosztów i naruszeniem jednej z naczelných zasad procesowych – zasady ekonomiki postępowania. Z drugiej jednak strony zmuszanie potencjalnych dawców do przekazywania swoich próbek materiału genetycznego, tak jak ma to obecnie miejsce w Kuwejcie, rażąco narusza ochronę praw człowieka i podstawowych wolności i na pewno nie mogłoby mieć miejsca w demokratycznym państwie prawa.

Gdzie zatem należy poszukiwać tzw. złotego środka?

Podsumowując całość podjętych w niniejszym artykule rozważań na temat istoty i uwarunkowań funkcjonowania poddanych analizie eliminacyjnych Baz Danych DNA w poszczególnych krajach, poniżej przedstawiono zestawienie tabelaryczne (tab. 1) uwzględniające wybrane elementy (wskaźniki), na których skupiono uwagę podczas prowadzenia badań własnych na potrzeby przygotowania pracy kwalifikacyjnej (Ćwik, 2016).

Tabela 1. Zestawienie tabelaryczne wybranych wyników badań własnych, uzyskanych w ramach kwerendy bibliograficznej i źródłowej oraz wywiadu eksperckiego.

Kraj Wskaźnik	Holandia	Austria	Kanada	Wielka Brytania	Kuwejt (dane w tabeli dotyczą krajowej Bazy Danych DNA)
Podstawa implementacji eliminacyjnej Bazy Danych DNA	Ustawa o ochronie danych osobowych oraz procedury wewnętrzne laboratorium	§70 ust. 4 SPG (Ustawy o Policji) oraz procedury wewnętrzne laboratorium	Procedury wewnętrzne laboratorium	Ustawa o ochronie danych osobowych oraz procedury wewnętrzne podbaz	Ustawa zasadnicza (nr 78/2015)
Zasada rejestracji w eliminacyjnej Bazie Danych DNA	Zasada dobrowolności (pisemna zgoda osoby na rejestrację)	Zasada dobrowolności (pisemna zgoda osoby na rejestrację)	Zasada dobrowolności	Na ogół zasada dobrowolności (pisemna zgoda osoby na rejestrację), wyjątek – nowo przyjęci pracownicy i rekruci policji	Zasada obligatoryjności

Wskaźnik \ Kraj	Holandia	Austria	Kanada	Wielka Brytania	Kuwejt (dane w tabeli dotyczą krajowej Bazy Danych DNA)
Katalog osób/ materiałów podlegających rejestracji	Personel laboratorium, pracownicy obsługi sprzątająco-konserwującej, funkcjonariusze policji pracujący na miejscu zdarzenia, kontaminacje nieznanego pochodzenia i pochodzące z kontroli negatywnych, próbki kontrolne, osoby odwiedzające (klienci)	Personel laboratorium, „osoby przypadkowe” i funkcjonariusze policji	Personel laboratorium, pracownicy obsługi sprzątająco-konserwującej, funkcjonariusze policji pracujący na miejscu zdarzenia (m.in. śledczy i technicy kryminalistyki)	Personel laboratorium, pracownicy obsługi sprzątająco-konserwującej, personel policyjny (oficerowie i osoby cywilne), personel SARC, producenci i monterzy materiałów wykorzystywanych w laboratorium, personel medyczny	Wszyscy obywatele i mieszkańcy kraju oraz turyści
Zgodność z przepisami dot. ochrony danych osobowych	Działania prowadzone zgodnie z obowiązującą holenderską ustawą o ochronie danych osobowych (artykuł (sekcja) 23.1a) oraz Konstytucją Królestwa Holandii z 28 marca 1814 r.	Nie ustalono	Brak informacji na temat niezgodności z obowiązującymi przepisami	Działanie prowadzone zgodnie z obowiązującą brytyjską ustawą o ochronie danych osobowych (rozdz. 2 pkt. 1)	Zakwestionowane przestrzeganie zasady niezbędności, proporcjonalności i zasadności w odniesieniu do prawa jednostki do prywatności
Charakter danych przechowywanych w bazie	Anonimowy (imię osoby wpisywane jest za jej zgodą w innym module)	Anonimowy (imiona; dostęp posiada tylko personel analityczny krajowej Bazy Danych DNA)	Anonimowy (nadanie numeru referencyjnego; dostęp posiada tylko personel analityczny laboratorium)	Anonimowy (numer referencyjny, kod pocztowy, organizacja, wykorzystany zestaw laboratoryjny, podmiot objęty rejestracją)	Nie ustalono
Forma pozyskiwania wolontariuszy (dawców próbek)	Rozmowa bezpośrednia, zachęcanie	Akcje informacyjne i spotkania zachęcające	Akcje informacyjne i spotkania zachęcające	Rozmowa bezpośrednia, zachęcanie (nie dotyczy nowo przyjętych rekrutów w przypadku podbazy policyjnej oraz pracowników poszczególnych podbaz)	Przymus ustawowy pod groźbą sankcji karnych

Źródła rycin i tabeli:

Rycina 1: autor
 Rycina 2: [13]
 Rycina 3: [10]
 Rycina 4: [4]
 Tabela 1: autor

Bibliografia

1. Al-Saadoun, H. (2016). Kuwait set to enforce DNA testing law on all Officials reassure tests won't be used to determine genealogy. Article. Pobrane z: <http://news.kuwaittimes.net/website/kuwait-to-enforce-dna-testing-law-on-citizens-expats-visitors-tests-wont-be-used-to-determine-genealogy-affect-freedoms/> [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
2. Branicki, W., Kupiec, T., Wolańska-Nowak, P. (2008). *Badania DNA dla celów sądowych*, Kraków: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych.
3. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Sicherheitspolizeigesetz (SPG – ustawa o Policji). Pobrane z: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10005792> [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
4. Codes of practice and conduct. Protocol: DNA contamination detection – The management and use of staff elimination DNA databases, FSR-P-302, ISSUE 1. Pobrane z: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/355995/DNAcontaminationDetection.pdf [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
5. Ćwik, K. (2016). *Rola i znaczenie pozaprosesowych baz kryminalistycznych na przykładzie bazy AFIS oraz Bazy Danych DNA. Współczesne problemy Eliminacyjnych Baz Danych DNA – Polska na tle wybranych państw*. Niepublikowana praca magisterska, Wydział Bezpieczeństwa Wewnętrznego WSPol, Szczecino.
6. ENFSI DNA Working Group: *DNA database management review and recommendations, Publication*. Pobrane z: <http://enfsi.eu/documents/other-publications/> [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
7. ISO/IEC 18385:2016 – *Minimizing the risk of human DNA contamination in products used to collect, store and analyze biological material for forensic purposes – Requirements*. Pobrane z: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=62341 [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
8. ISO/IEC DIS 17025 – *General requirements for the competence of testing and calibration laboratories*. Pobrane z: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_ics/catalogue_detail_ics.htm?csnumber=66912 [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
9. *Konstytucja Królestwa Holandii z 28 marca 1814 roku*, stan prawny na dzień 21 marca 2002 roku. Act. Pobrane z: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/holandia.html> [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
10. Lapointe, M., Rogic, A., Bourgoïn, S., Jolicoeur, C., Séguin, D. (2015). Leading-edge forensic DNA analyses and the necessity of including crime scene investigators, police officers and technicians in a DNA elimination database. *Forensic Science International: Genetics*, 19, 50–55. Pobrane z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1872497315300235> [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
11. *Nederlands Forensisch Instituut*. Pobrane z: <https://dnadatabank.forensischinstituut.nl/010RDNAdatabanken/040Eliminatiedatabank/eliminatieadatabank.aspx> [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
12. PAS 377:2012 – *Specification for consumables used in the collection, preservation and processing of material for forensic analysis. Requirements for product, manufacturing and forensic kit assembly*. Pobrane z: <http://shop.bsigroup.com/ProductDetail/?pid=000000000030252063> [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
13. Pickrahn, I., Kreindl, G., Müller, E., Dunkelmann, B., Zahrer, W., Cemper-Kiesslich, J., Neuhuber, F. (2015). Contamination when collecting trace evidence. An issue more topical than ever? *Conference Paper*. Pobrane z: https://www.researchgate.net/publication/281745120_Contamination_when_collecting_trace_evidence_-_An_issue_more_topical_than_ever [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
14. Pieters, J. (2015). Cops not sharing DNA dropped from cases: justice min. Article. Pobrane z: <http://nltimes.nl/2015/04/01/cops-sharing-dna-dropped-cases-justice-min> [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
15. Taylor, A. (2016). Kuwait plans to create a huge DNA database of residents and visitors. Scientists are appalled. Article. Pobrane z: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/09/14/kuwait-plans-to-create-a-huge-dna-database-of-resident-and-visitors-scientists-are-appalled/?utm_term=.558624e2c0b5 [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
16. *The Personal Data Protection Act* (holenderska ustawa o ochronie danych osobowych). Pobrane z: https://www.akd.nl/t/Documents/17-03-2016_ENG_Wet-bescherming-persoonsgegevens.pdf [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].
17. Thorwald, J. (2009). *Stulecie detektywów*, Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.

18. Whyte, M. (2016). Kuwait has become the first country to make DNA testing mandatory for all residents. Article. Pobrane z: <http://www.in-the-loop.net.au/kuwait-become-first-country-make-dna-testing-mandatory-residents/> [dostęp: 10.02.2017, tłumaczenie własne].